

Rozwój tożsamości w koncepcji Eriksona

Zagadnienie ludzkiej tożsamości stanowi jedno z kluczowych zagadnień w psychologii osobowości. Istnieją jednak zasadnicze różnice między poszczególnymi nurtami psychologicznymi w interpretacji tego zjawiska. Wynika to z faktu, że psychologiczne ujęcia ludzkiej tożsamości odzwierciedlają spór o podstawowe założenia antropologiczne dotyczące człowieka, natury jego zachowania oraz ostatecznego sensu jego istnienia. W efekcie różne kierunki psychologiczne nie zgadzają się co do tego, które fakty psychiczne należy brać przede wszystkim pod uwagę i według jakich kryteriów je interpretować. Różnice w koncepcjach tożsamości są również powiązane ze specyficznymi zainteresowaniami i osobistymi przekonaniem poszczególnych autorów, a także z wyborem odpowiednich metod i technik psychologicznych służących do zbierania i analizy danych. (Dziewiecki, 1999, s.1)

Współcześnie, w ramach psychoanalizy społecznej, problemem tożsamości zajmuje się szczegółowo Erikson, który koncentruje się zwłaszcza na ewolucji samoświadomości człowieka oraz na stadiach rozwoju jego tożsamości. Wyróżnił on osiem faz w procesie kształtowania się dojrzałej tożsamości.

Według Eriksona, fazy te wiążą się przede wszystkim z warunkami życia społecznego i dlatego powinny być interpretowane jako fazy psychospołeczne, a nie psychoseksualne, jak w teorii Freuda. Prace Eriksona oraz innych przedstawicieli neopsychoanalizy są wyrazem dążenia do wyzwolenia się z jednostronnej i skrajnie zredukowanej wizji człowieka, reprezentowanej przez Freuda. Taka wizja stała się anachroniczna w świetle obecnej wiedzy o człowieku i mechanizmach jego zachowania. Nie umniejsza to jednak klasycznego wkładu Freuda, na przykład w dziedzinie mechanizmów obronnych. (tamże, s.5)

Teoria Eriksona mieści się w tradycji psychoanalitycznej Zygmunta Freuda, od którego przejmując założenia teorii popędów dotyczące wczesnego rozwoju dziecka oraz model instalacji psychicznych (id, ego, superego), jednak stanowi rozszerzenie psychoanalizy o elementy teorii socjalizacji. Erikson skupia się bowiem nie tyle na wyjaśnianiu przypadków patologicznych, ile na opisie „zdrowej” osobowości i jej rozwoju. Dokładał on starań, aby poprzez podkreślenie pojęcia tożsamości przewyciężyć silnie akcentowane przez Freuda przeciwieństwo między indywiduum a społeczeństwem. Szczególnym jego wkładem jest włączenie do koncepcji rozwoju osobowości kategorii „tożsamości” i „kryzysu tożsamości”. W ten sposób faza młodości nabiera szczególnego znaczenia w kontekście wszystkich faz życia. (Tillmann, 1996, s.191-192)

Zgodnie z teorią Eriksona rozwój jednostki przebiega etapami, które wyróżnił osiem. Cztery pierwsze stadia występują w niemowlęctwie i dzieciństwie, piąte w okresie dojrzewania, a ostatnie trzy w wieku dojrzałym, włącznie ze starością. W swoich pracach Erikson kładzie szczególny nacisk na okres dojrzewania, gdyż to właśnie wtedy następuje przejście od dzieciństwa do wieku dojrzałego. To, co dzieje się w tym stadium, ma ogromne znaczenie dla osobowości człowieka dorosłego. Warto zaznaczyć, że stadia nie następują według ściśle określonego rozkładu czasowego. Erikson uważa, że każde dziecko ma indywidualny „rozkład”, dlatego dokładne określanie czasu trwania każdego etapu mogłoby być mylące. Ponadto, żadne stadium nie zanika bez śladu – każde z nich przyczynia się do ukształtowania całej osobowości. (Hall, Lindzey, 1998, s.91)

Według słów Eriksona, „wszystko, co się rozwija, ma podłoże, i z tego podłoża wyłaniają się poszczególne części, przy czym każda część ma swój czas szczególnej dominacji, dopóki nie wyłonią się wszystkie części, tworząc funkcjonalną całość” (tamże, s.91). Jest to zasada epigenetyczna (termin zapożyczony z embriologii).

Erikson obserwuje osobowość przede wszystkim przez pryzmat jej

ontogenetycznego rozwoju i podkreśla, że już doświadczenia z wczesnego dzieciństwa mają duże znaczenie dla kształtowania tożsamości. Dziecięce doświadczenia, w których kluczową rolę odgrywa identyfikowanie się z dorosłym, należy traktować jako przygotowanie do tworzenia własnej tożsamości (Tillmann, 1996, s.192).

Zdaniem Eriksona, czynnikiem wewnętrznym aktywizującym proces kształtowania tożsamości jest ego w swoich aspektach świadomych i nieświadomych. W tym stadium ego potrafi selekcjonować i integrować talenty, uzdolnienia oraz umiejętności w procesach identyfikacji z podobnie myślącymi osobami i adaptacji do środowiska społecznego. Ponadto ego utrzymuje swoje mechanizmy obronne przeciw zagrożeniom i lękom, ucząc się decydować, które impulsy, potrzeby i role są najbardziej potrzebne i efektywne. Wszystkie te cechy wybrane przez ego są łączone i integrowane, tworząc psychospołeczną tożsamość danej osoby (Hall, Lindzey, 1998, s.96).

Ze względu na trudne przejście od dzieciństwa do wieku dojrzałego – z jednej strony – oraz dużą wrażliwość na zmiany społeczne i historyczne – z drugiej – często zdarza się, że dorastający chłopak lub dziewczyna w tym stadium kształtowania tożsamości doświadczają silniejszego cierpienia niż kiedykolwiek przedtem czy potem, wskutek pomieszania ról, czyli tzw. „pomieszania tożsamości” (tamże, s.96).

Stan ten może powodować, że młodzi ludzie czują się izolowani, pustymi, niespokojnymi i niezdecydowanymi. Czują presję, by podjąć ważne decyzje, lecz nie potrafią tego zrobić. Mogą odczuwać nacisk ze strony społeczeństwa, co z kolei wywołuje ich opór. Są głęboko zainteresowani opiniami innych o sobie i często przejawiają dużą nieśmiałość oraz zakłopotanie. W fazie tego chaosu ich zachowanie jest niekonsekwentne i nieprzewidywalne. W danym momencie cechuje je wewnętrzna rezerwa i niechęć do angażowania się, spowodowana obawą przed rozczarowaniem, odrzuceniem lub oszustwem. W następnej chwili mogą pragnąć być zwolennikami, kochankami lub uczniami, nie

zważając na możliwe konsekwencje takiego zaangażowania (tamże, s.97).

Erikson wskazuje wiele przyczyn prowadzących do zamętu tożsamościowego. Często brak zdolności młodego człowieka do wyboru „własnej niszy” w okresie dorastania wynika z wcześniejszych niepowodzeń w rozwiązywaniu kolejnych zadań egzystencjalnych życia. Przykładowo, dziecko, które nie przezwyciężyło pierwszego okresu niemowlęctwa i w konsekwencji utraciło szansę na rozwój elementarnej nadziei, w okresie moratorium nie potrafi spojrzeć na dany mu czas z właściwej perspektywy. Bez względu na bogactwo dostępnych ról, na których mogłoby eksperymentować, nie wykorzysta tego czasu odraczania. U takich osób moratoria mogą przeciągać się w nieskończoność, a one same, jakby nie wierząc w upływ czasu, czują się ciągle zbyt młode, by dokonać wyboru na całe życie. Nie wiedzą, kim są ani kim chcieliby być, a każda z ról wydaje się dla nich nieodpowiednia (Opoczyńska, s.67).

Inne, prawdopodobnie bardziej podstawowe przyczyny zamętu tożsamościowego, według Eriksona, tkwią w samym otoczeniu społecznym, w jakim dorasta młody człowiek. Według niego, otoczenie jest nie tylko pośrednio odpowiedzialne za niepowodzenia w moratoryjnych poszukiwaniach w okresie dorastania, ale także przyczynia się do tego bezpośrednio. Dzieje się to między innymi przez celowe wydłużanie w nieskończoność okresu moratorium oraz z powodu ubóstwa i sprzeczności systemów wartości, które młodzi ludzie mają do dyspozycji (tamże, s. 68).

Erikson uważa, że okres dorastania jest jednym z najtrudniejszych etapów w całym życiu człowieka. Kryzys, który wówczas często występuje, przewyższa swoją głębią i zasięgiem wszystkie inne kryzysy rozwojowe pojawiające się w ciągu życia, a zadanie egzystencjalne stojące przed młodym człowiekiem często okazuje się ponad jego możliwości. Okres ten jest czasem kryzysu tożsamości, a jednocześnie momentem dramatycznych prób odbudowania własnej tożsamości (tamże, s.

60).

Termin „kryzys tożsamości” odnosi się do konieczności przezwyciężenia przejściowego niepowodzenia w tworzeniu stabilnej tożsamości, czyli do pomieszania ról. W rzeczywistości każde kolejne stadium rozwojowe jest potencjalnym kryzysem ze względu na radykalną zmianę perspektywy, jednak kryzys tożsamości jest szczególnie niebezpieczny, ponieważ od jego rozwiązania zależy cała przyszłość jednostki, a także następnego pokolenia (Hall, Lindzey, 1998, s. 97).

Kryzys tożsamości w okresie dorastania, według Eriksona, jest normalnym, naturalnym załamaniem wpisanym w bieg życia, które burzy dotychczasową tożsamość i świat, w którym człowiek żył. Jednocześnie jest to czas narodzin silnej potrzeby bycia kimś, ale także moment, w którym młody człowiek, mimo dostrzeżenia wielu możliwości, nie jest jeszcze gotowy na „wybór siebie” (Opoczyńska, s. 64).

Młody człowiek pozbawiony podstawowej ufności do świata, przepełniony wstydem i niepewnością, bojący się wyrażać własną wolę, czujący się winny i lękający się kolejnych porażek, nie ma odwagi, by samodzielnie realizować wybrane cele. Paraliżowany poczuciem własnej niższości, wycofuje się z aktywnego życia, ograniczając się do sumiennego wykonywania tego, „co musi”. Tym silniej będzie wtedy doświadczał poczucia „beziemności”, „bezdomności” i „bezsilności” wobec egzystencjalnych zadań, które musi podjąć dorastając. Co więcej, jak zauważa Erikson, te zadania nie mogą być z powodzeniem zrealizowane, dopóki młody człowiek nie „przewalczy na nowo wielu kryzysów z przeszłości”. Jak bowiem może wyruszyć na poszukiwanie siebie i swojego miejsca w świecie, jeśli często brakuje mu podstawowej ufności – siły ego będącej warunkiem otwarcia na siebie i świat oraz zaangażowania w sprawy własne i cudze (tamże, s. 59)?

Innym, równie częstym i poważnym zagrożeniem dla młodego

człowieka w okresie moratorium, które Erikson określa jako „etap między dzieciństwem a wiekiem dorosłym, przystanek na drodze poszukiwania odpowiedzi na pytanie: kim jestem? Jakie jest moje miejsce w świecie?”, jest wykształcenie tzw. negatywnej tożsamości. Oznacza to poczucie posiadania wielu potencjalnie złych lub bezwartościowych cech. Według Eriksona, najczęstszym sposobem radzenia sobie z tą negatywną tożsamością jest projekcja tych cech na innych. Taka projekcja może być przyczyną wielu patologii społecznych, między innymi uprzedzeń, przestępstw i dyskryminacji różnych grup, ale także w dużym stopniu sprzyja gotowości młodych ludzi do ideologicznego zaangażowania (Hall, Lindzey, 1998, s. 97).

W okresie dorastania rozwija się także cnota wierności, która jest szczególnie istotna w procesie kształtowania tożsamości. Mimo że młodzi ludzie osiągają już dojrzałość seksualną i podejmują odpowiedzialność na różnych płaszczyznach, nie są jeszcze w pełni gotowi na role rodzicielskie. Ego dorastającego jest w tym czasie wystawione na próbę, ponieważ z jednej strony oczekuje się od niego dostosowania do dorosłego życia, z drugiej zaś musi powstrzymać się od pełnej swobody seksualnej przysługującej dorosłym. W tym napięciu młody człowiek dąży do poznania siebie i wypracowania własnego systemu wartości. Ten wyrastający zbiór wartości to właśnie, według Eriksona, wierność (tamże).

Erikson podkreśla, że ewolucja tożsamości jest nierozzerwalnie związana z ludzką potrzebą przynależności do określonej grupy czy społeczności, która nadaje poczucie wyjątkowości. Dla jednych może to być grupa etniczna lub religijna, z jej obrzędami i ideologią, inni natomiast wybierają ruchy społeczne czy ideologiczne zmierzające do zmiany świata. W ten sposób tożsamość młodego człowieka kształtuje jego środowisko i określa, gdzie odnajduje swoje miejsce (tamże, s. 98).

Podsumowując, Erikson nie definiuje jednoznacznie pojęcia tożsamości, lecz opisuje je przez pryzmat osiągnięć i doświadczeń, które młody człowiek musi zrównoważyć, by

przygotować się do dorosłego życia i zadań, które ono stawia. Według niego tożsamość może oznaczać:

1. świadome poczucie indywidualnej tożsamości;
2. nieświadome dążenie do zachowania ciągłości osobistej;
3. proces pracy nad syntezą ego;
4. utrzymanie solidarności z ideałami grupy oraz jej tożsamością.

Stadium kształtowania tożsamości zajmuje w rozwojowej teorii Eriksona miejsce centralne – efekty tego etapu nie są jedynie doświadczeniem, uczuciem czy zdolnością, lecz tworzą strukturę. Tożsamość syntezuje wyniki wcześniejszych dziecięcych etapów w nową całość, którą następnie reorganizuje i weryfikuje w kolejnych, dorosłych fazach rozwoju (Basistowa, s. 52).

Bibliografia

1. Dziewiecki M. Tożsamość człowieka, szydlowiec.szkoły.edu.pl/mardzie/tekst/tozsamos.html
2. Tillmann, Teorie socjalizacji, społeczność, instytucja, upodmiotowienie, Warszawa 1996.
3. Opoczyńska M, Moratorium psychospołeczne. Szansa czy zagrożenie dla rozwoju.
4. Hall S., Lindzey, Teorie osobowości, PWN Warszawa 1998.
5. Basistowa J., tekst „Istota i rozwój tożsamości w koncepcji Eriksona”.

Jeśli potrzebujesz pomocy w napisaniu referatu czy innej pracy, to polecamy serwis [pisanie prac](#) - prace pisane na (prawie) każdy temat